

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

К. В. Данова, В. В. Малишева

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форм навчання зі спеціальності 263 – Цивільна безпека)*

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2025**

Данова К. В. Правові основи цивільної безпеки : конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання зі спеціальності 263 – Цивільна безпека / К. В. Данова, В. В. Малишева ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025. – 61 с.

Автори:

канд. техн. наук, доц. К. В. Данова,
канд. техн. наук, доц. В. В. Малишева

Рецензент

О. Ю. Нікітченко, кандидат технічних наук, доцент кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

*Рекомендовано кафедрою охорони праці та безпеки життєдіяльності,
протокол № 1 від 19 серпня 2024 р.*

Конспект лекцій призначено для допомоги здобувачам вищої освіти під час підготовки до занять та виконання контрольних та самостійних завдань із курсу «Правові основи цивільної безпеки».

© К. В. Данова, В. В. Малишева, 2025
© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025

ЗМІСТ

Вступ	4
Лекція 1 Аналіз основних положень законодавчих документів у галузі охорони праці	5
Лекція 2 Організація та забезпечення охорони праці у законі «Про охорону праці»	10
Лекція 3 Організація навчання з питань охорони праці на підприємстві.....	16
Лекція 4 Поняття цивільного захисту. Обов'язки роботодавця стосовно забезпечення цивільного захисту громадян відповідно до Кодексу цивільного захисту	22
Лекція 5 Забезпечення техногенної та пожежної безпеки	28
Лекція 6 Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.....	33
Лекція 7 Організація та забезпечення безпечної експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки.....	40
Лекція 8 Планування та розслідування в разі виникнення аварій на об'єктах підвищеної небезпеки	46
Лекція 9 Основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності	51
Список рекомендованої літератури	60

ВСТУП

«Правові основи цивільної безпеки» – нормативна дисципліна, яка вивчається з метою формування у майбутніх бакалаврів фахових компетенцій щодо забезпечення нормативних вимог безпеки працівників на підприємствах із урахуванням вимог чинних нормативних документів, здійснення державного нагляду і громадського контролю за станом охорони праці, розробка та проведення основних заходів профілактики виробничого травматизму та профзахворювань, здатність та готовність до врахування положень законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці під час виконання виробничих та управлінських функцій, управління діями щодо запобігання виникненню нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на підприємстві.

Основним завданням вивчення дисципліни «Правові основи цивільної безпеки» є набуття студентами знань та вмінь щодо вирішення професійних завдань діяльності, пов'язаної із забезпеченням нормативних вимог безпеки працівників на підприємствах, формування розуміння особистої та професійної відповідальності за дотримання вимог законодавства про цивільну безпеку та охорону праці та набуття вміння ефективно інтегрувати правові аспекти в системи управління ризиками та забезпечення безпеки у різних сферах діяльності.

ЛЕКЦІЯ 1 АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

1. Реалізація положень з охорони праці у Конституції України.
2. Структура та загальні положення закону України «Про охорону праці».
3. Державна політика в галузі охорони праці.
4. Гарантії прав на охорону праці.
5. Стимулювання охорони праці.

Реалізація положень з охорони праці у Конституції України

Конституція України є основним Законом України, складається з 14 розділів та містить низку статей, які висвітлюють питання охорони праці:

– стаття 3: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави;

– стаття 43: кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом;

– стаття 45: кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом;

– стаття 46: громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати

працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Структура та загальні положення закону України «Про охорону праці»

Закон України «Про охорону праці» визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Закон України «Про охорону праці» складається з таких розділів:

- розділ I «Загальні положення»;
- розділ II «Гарантії прав на охорону праці»;
- розділ III «Організація охорони праці»;
- розділ IV «Стимулювання охорони праці»;
- розділ V «Нормативно-правові акти з охорони праці»;
- розділ VI «Державне управління охороною праці»;
- розділ VII «Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці»;
- розділ VIII «Відповідальність за порушення законодавства про охорону праці»;
- розділ IX «Прикінцеві положення».

Загальні положення закону «Про охорону праці» надають інформацію про визначення понять і термінів, сферу дії закону, структуру законодавства про охорону праці та державну політику в галузі охорони праці.

Державна політика в галузі охорони праці

Державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення

належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;
- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;
- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;
- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;
- адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;
- використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству;
- інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;
- забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час ухвалення рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях;
- використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

Гарантії прав на охорону праці

Закон «Про охорону праці» висвітлює питання гарантій прав на охорону праці у статтях, наведених нижче.

Стаття 5 «Права на охорону праці під час укладання трудового договору» відзначає, що умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці. Під час укладання трудових договорів роботодавець повинен поінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору. Працівнику не може пропонуватися робота, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. До виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи. Усі працівники згідно із законом підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Стаття 6 «Права працівників на охорону праці під час роботи» зазначає, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля. Працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не додержується умов колективного договору з цих питань. Працівника, який за станом здоров'я відповідно до медичного висновку потребує надання легшої роботи, роботодавець повинен перевести за згодою працівника на таку роботу на термін, зазначений у медичному висновку, і у разі потреби встановити скорочений робочий день та організувати проведення навчання працівника з набуття іншої професії відповідно до законодавства.

Стаття 7 «Право працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці» відзначає, що працівники, зайняті на роботах з важкими та шкідливими умовами праці, безоплатно забезпечуються лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, газованою солоною водою, мають право на оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному

розмірі та інші пільги і компенсації, що надаються в порядку, визначеному законодавством.

Стаття 8 «Забезпечення працівників спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту, мийними та знешкоджувальними засобами» зазначає, що на роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також роботах, пов'язаних із забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами, працівникам видаються безоплатно за встановленими нормами спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, а також мийні та знешкоджувальні засоби. Працівники, які залучаються до разових робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварій, стихійного лиха тощо, що не передбачені трудовим договором, повинні бути забезпечені зазначеними засобами.

Стаття 9 «Відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників або у разі їх смерті» зазначає, що відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі смерті працівника, здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням, зберігаються місце роботи (посада) та середня заробітна плата на весь період до відновлення працездатності або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності. У разі неможливості виконання потерпілим попередньої роботи проводяться його навчання і перекваліфікація, а також працевлаштування відповідно до медичних рекомендацій.

Стаття 10 «Охорона праці жінок» відзначає, що забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт, а також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Стаття 11 «Охорона праці неповнолітніх» зазначає, що не допускається залучення неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні, а також до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються

центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Стаття 12 «Охорона праці осіб з інвалідністю» відзначає, що підприємства, які використовують працю осіб з інвалідністю, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії або експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників.

Стимулювання охорони праці

Закон України «Про охорону праці» зазначає, що до працівників можуть застосовуватися будь-які заохочення за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці. Види заохочень визначаються колективним договором, угодою (стаття 25).

У статті 26 відзначено, що роботодавець зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані порушенням вимог з охорони праці іншим юридичним, фізичним особам і державі, на загальних підставах, передбачених законом. Роботодавець відшкодовує витрати на проведення робіт з рятування потерпілих під час аварії та ліквідації її наслідків, на розслідування і проведення експертизи причин аварії, нещасного випадку або професійного захворювання, на складання санітарно-гігієнічної характеристики умов праці осіб, які проходять обстеження щодо наявності професійного захворювання, а також інші витрати, передбачені законодавством.

ЛЕКЦІЯ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ У ЗАКОНІ «ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ»

1. Організація охорони праці на підприємстві.
2. Нормативно-правові акти з охорони праці.
3. Державне управління охороною праці.
4. Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці.
5. Відповідальність за порушення вимог охорони праці.

Організація охорони праці на підприємстві

Організація охорони праці на підприємстві визначається низкою статей закону України «Про охорону праці», основні з яких подані нижче.

Статтею 13 закону України «Про охорону праці» визначається, що роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці. З цією метою роботодавець забезпечує функціонування системи управління охороною праці.

Статтею 14 закону України «Про охорону праці» закріплюються обов'язки працівника щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці:

- дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства;

- знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;

- проходити у встановленому законодавством порядку попередні та періодичні медичні огляди.

Статтею 15 закону України «Про охорону праці» визначаються основи функціонування служби охорони праці на підприємстві, зокрема, зазначається, що на підприємстві з кількістю працюючих 50 і більше осіб роботодавець створює службу охорони праці відповідно до типового положення, що затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці; на підприємстві з кількістю працюючих менше 50 осіб функції служби охорони праці можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку; на підприємстві з кількістю працюючих менше 20 осіб для виконання функцій служби охорони праці можуть залучатися сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку.

Нормативно-правові акти з охорони праці

Законом України «Про охорону праці» визначено, що нормативно-правові акти з охорони праці – це правила, норми, регламенти, положення, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Опрацювання та прийняття нових, перегляд і скасування чинних нормативно-правових актів з охорони праці проводяться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці, за участю професійних спілок і Пенсійного фонду України та за погодженням з органами державного нагляду за охороною праці. Нормативно-правові акти з охорони праці переглядаються в міру впровадження досягнень науки і техніки, що сприяють поліпшенню безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, але не рідше одного разу на десять років (стаття 28 закону «Про охорону праці»).

У разі неможливості повного усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я умов праці роботодавець зобов'язаний повідомити про це відповідний орган державного нагляду за охороною праці. Він може звернутися до зазначеного органу з клопотанням про встановлення необхідного строку для виконання заходів щодо приведення умов праці на конкретному виробництві чи робочому місці до нормативних вимог. Відповідний орган державного нагляду за охороною праці розглядає клопотання роботодавця, проводить у разі потреби експертизу запланованих заходів, визначає їх достатність і за наявності підстав може, як виняток, прийняти рішення про встановлення іншого строку застосування вимог нормативних актів з охорони праці. Роботодавець зобов'язаний невідкладно повідомити заінтересованих працівників про рішення зазначеного органу державного нагляду за охороною праці (стаття 29 Закону «Про охорону праці»).

Державне управління охороною праці

Законом України «Про охорону праці» визначено, що Державне управління охороною праці здійснюють, зокрема (стаття 31):

- Кабінет Міністрів України;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Кабінет Міністрів України забезпечує проведення державної політики в галузі охорони праці, подає на затвердження Верховною Радою України загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, спрямовує і координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо створення безпечних і здорових умов праці та нагляду за охороною праці, встановлює єдину державну статистичну звітність з питань охорони праці.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади проводять єдину науково-технічну політику в галузі охорони праці, розробляють і реалізують галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за участю профспілок, здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці, укладають з відповідними галузевими профспілками угоди з питань поліпшення умов і безпеки праці, беруть участь в опрацюванні та перегляді нормативно-правових актів з охорони праці, організовують навчання і перевірку знань з питань охорони праці, створюють у разі потреби аварійно-рятувальні служби, здійснюють керівництво їх діяльністю, забезпечують виконання інших вимог законодавства, що регулює відносини у сфері рятувальної справи, здійснюють відомчий контроль за станом охорони праці на підприємствах галузі.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізує державну політику в цій галузі та здійснює контроль за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, забезпечує проведення державної експертизи умов праці, здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць за умовами праці тощо.

Місцеві державні адміністрації у межах відповідних територій забезпечують виконання законів та реалізацію державної політики в галузі охорони праці, формують і забезпечують виконання цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також заходів з охорони праці, забезпечують соціальний захист найманих працівників, зокрема зайнятих на роботах з шкідливими та небезпечними умовами праці, вживають заходів до проведення атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці, здійснюють контроль за додержанням суб'єктами підприємницької діяльності нормативно-правових актів про охорону праці.

Органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції затверджують цільові регіональні програми поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, а також заходи з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів, приймають рішення щодо створення комунальних аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності.

Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці

Відповідно до статті 38 закону України «Про охорону праці», державний нагляд за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці здійснюють:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ядерної та радіаційної безпеки;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснюють професійні спілки, їх об'єднання в особі своїх виборних органів і представників (стаття 41 закону «Про охорону праці»).

Професійні спілки здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту. У разі загрози життю або здоров'ю працівників професійні спілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях, виробничих дільницях, у цехах та інших структурних підрозділах або на підприємствах чи виробництвах фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, в цілому на період, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників.

Професійні спілки також мають право на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проєктуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам про охорону праці, брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати свої висновки про них, вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснює уповноважена найманими працівниками особа.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці мають право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці (стаття 42 закону «Про охорону праці»).

Відповідальність за порушення вимог охорони праці

Законом України «Про охорону праці» у статтях 43, 44 визначаються штрафні санкції до юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, посадових осіб та працівників та види відповідальності за порушення вимог щодо охорони праці.

За порушення законодавства про охорону праці та невиконання приписів (розпоряджень) посадових осіб органів виконавчої влади з нагляду за охороною праці юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують найману працю, притягаються органами виконавчої влади з нагляду за охороною праці до сплати штрафу в порядку, встановленому законом. Сплата штрафу не звільняє юридичну або фізичну особу, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, від усунення виявлених порушень у визначені строки.

Максимальний розмір штрафу не може перевищувати п'яти відсотків середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю.

Несплата або неповна сплата юридичними чи фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю, штрафу тягне за собою нарахування пені на несплачену суму штрафу (його частини) з розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України, що діяла в період такої несплати, за кожен день прострочення.

Кошти від застосування штрафних санкцій до юридичних чи фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, посадових осіб і працівників зараховуються до Державного бюджету України.

Притягнення до відповідальності посадових осіб і працівників за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та

об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

ЛЕКЦІЯ 3 ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

1. Основні терміни та визначення.
2. Організація навчання і перевірки знань з питань охорони праці на підприємстві.
3. Спеціальне навчання і перевірка знань з питань охорони праці.
4. Організація проведення інструктажів з питань охорони праці.

У статті 18 закону України «Про охорону праці» зазначається, що працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити за рахунок роботодавця інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії. Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Основні терміни та визначення

Типовим положенням про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05), яке встановлює порядок навчання та перевірки знань з питань охорони праці посадових осіб та інших працівників у процесі трудової діяльності, вводяться такі терміни та визначення:

– навчання з питань охорони праці – навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт;

– робота підвищеної небезпеки – робота в умовах впливу шкідливих та небезпечних виробничих чинників або така, де є потреба у професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням, управлінням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю;

– спеціальне навчання – щорічне вивчення працівниками, які залучаються до виконання робіт підвищеної небезпеки або там, де є потреба в професійному доборі, вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Організація навчання і перевірки знань з питань охорони праці на підприємстві

Типовим положенням про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) встановлено, що працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи, а також учні, курсанти, слухачі та студенти під час трудового і професійного навчання проходять на підприємстві за рахунок роботодавця інструктажі, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки у разі виникнення аварії.

На підприємствах на основі Типового положення, з урахуванням специфіки виробництва та вимог нормативно-правових актів з охорони праці, розробляються і затверджуються відповідні положення підприємств про навчання з питань охорони праці, а також формуються плани-графіки проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці, які мають бути оприлюднені роботодавцем.

Організацію навчання та перевірки знань з питань охорони праці працівників, зокрема під час професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації на підприємстві здійснюють працівники служби кадрів або інші спеціалісти, яким роботодавцем доручена організація цієї роботи.

Навчання з питань охорони праці може проводитись як традиційними методами, так і з використанням сучасних видів навчання – модульного, дистанційного тощо, а також з використанням технічних засобів навчання: аудіовізуальних, комп'ютерних навчально-контрольних систем, комп'ютерних тренажерів.

Особи, які суміщують професії, проходять навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці як з їхніх основних професій, так і за професіями, що суміщуються.

Перед перевіркою знань з питань охорони праці на підприємстві для працівників організовується навчання: лекції, семінари та консультації. Перевірка знань працівників з питань охорони праці проводиться за нормативно-правовими актами з охорони праці, додержання яких входить до їхніх функціональних обов'язків.

Перевірка знань працівників з питань охорони праці на підприємстві здійснюється комісією з перевірки знань з питань охорони праці підприємства,

склад якої затверджується наказом (розпорядженням) роботодавця. Головою комісії призначається керівник підприємства або його заступник, до службових обов'язків яких входить організація роботи з охорони праці, а в разі потреби створення комісій в окремих структурних підрозділах їх очолюють керівник відповідного підрозділу чи його заступник.

До складу комісії підприємства входять спеціалісти служби охорони праці, представники юридичної, виробничих, технічних служб, представник профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці. До складу комісії підприємства можуть залучатися страхові експерти та викладачі охорони праці, які проводили навчання.

Особам, які під час перевірки знань з охорони праці виявили задовільні результати, видається посвідчення про перевірку знань з питань охорони праці. Водночас у протоколі та посвідченні у стислій формі зазначається перелік основних нормативно-правових актів з охорони праці та з безпечного виконання конкретних видів робіт, в обсязі яких працівник пройшов перевірку знань.

У разі незадовільних результатів перевірки знань з питань охорони праці працівники протягом одного місяця повинні пройти повторне навчання і повторну перевірку знань.

Не допускаються до роботи працівники, зокрема посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці.

Організаційне забезпечення роботи комісії (організація проведення перевірки знань з питань охорони праці, оформлення, облік і зберігання протоколів перевірки знань, оформлення і облік посвідчень про перевірку знань з питань охорони праці) покладається на суб'єкт господарювання, яким проводилось навчання з питань охорони праці. Термін зберігання протоколів перевірки знань з питань охорони праці не менше 5 років.

Відповідальність за організацію і здійснення інструктажів, навчання та перевірки знань працівників з питань охорони праці покладається на роботодавця.

Спеціальне навчання і перевірка знань з питань охорони праці

Відповідно до Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05), посадові особи та інші працівники, безпосередньо зайняті на роботах, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою, та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, проходять спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Спеціальне навчання з питань охорони праці може проводитись як безпосередньо на підприємстві, так і навчальним центром.

У разі здійснення професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безпосередньо на підприємстві спеціальне навчання з питань охорони праці є складовою зазначеної професійної підготовки.

Спеціальне навчання з питань охорони праці проводиться роботодавцем на підприємстві за навчальними планами та програмами, які розробляються з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов'язків працівників і затверджуються наказом (розпорядженням) роботодавця.

Перевірка знань з питань охорони праці після проведення спеціального навчання здійснюється:

- комісією підприємства (якщо навчання проводилось безпосередньо на підприємстві);
- комісією відповідного територіального органу Держпраці за участю відповідних профспілок (якщо навчання проводилось у навчальному центрі);
- якщо навчання проводилось у галузевому навчальному центрі – комісією, створеною наказом вищого органу. Очолює комісію керівник або заступник керівника цього органу, до службових обов'язків якого входить організація роботи з охорони праці, чи керівник служби охорони праці цього органу.

До складу комісії можуть залучатися особи, які пройшли навчання та перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

У разі неможливості створити комісію з перевірки знань з питань охорони праці на підприємстві, яке входить в об'єднання підприємств, перевірка знань здійснюється комісією іншого підприємства – учасника об'єднання.

Організація проведення інструктажів з питань охорони праці

Відповідно до Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05), працівники, під час прийняття на роботу та періодично, повинні проходити на підприємстві інструктажі з питань охорони праці, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також з правил поведінки та дій у разі виникнення аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих.

За характером і часом проведення інструктажі з питань охорони праці поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий.

Вступний інструктаж проводиться:

- з усіма працівниками, які приймаються на постійну або тимчасову роботу, незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади;
- з працівниками інших організацій, які прибули на підприємство і беруть безпосередню участь у виробничому процесі або виконують інші роботи для підприємства;
- з учнями та студентами, які прибули на підприємство для проходження трудового або професійного навчання;
- з екскурсантами у разі екскурсії на підприємство.

Вступний інструктаж проводиться спеціалістом служби охорони праці або іншим фахівцем відповідно до наказу (розпорядження) роботодавця, який в установленому Типовим положенням порядку пройшов навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

Вступний інструктаж проводиться в кабінеті охорони праці або в приміщенні, що спеціально для цього обладнано, з використанням сучасних технічних засобів навчання, навчальних та наочних посібників за програмою, розробленою службою охорони праці з урахуванням особливостей виробництва. Програма та тривалість інструктажу затверджуються роботодавцем.

Запис про проведення вступного інструктажу для осіб, які приймаються на роботу відповідно до наказу (розпорядження) роботодавця робиться в журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці, який зберігається службою охорони праці або працівником, що відповідає за проведення вступного інструктажу, а також у наказі про прийняття працівника на роботу.

Первинний інструктаж проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником:

- новоприйнятим (постійно чи тимчасово) на підприємство або до фізичної особи, яка використовує найману працю;
- який переводиться з одного структурного підрозділу підприємства до іншого;
- який виконуватиме нову для нього роботу;
- відрядженим працівником іншого підприємства, який бере безпосередню участь у виробничому процесі на підприємстві.

Первинний інструктаж на робочому місці проводиться індивідуально або з групою осіб одного фаху за діючими на підприємстві інструкціями з охорони праці відповідно до виконуваних робіт.

Повторний інструктаж проводиться на робочому місці індивідуально з окремим працівником або групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

Повторний інструктаж проводиться в терміни, визначені нормативно-правовими актами з охорони праці, які діють у галузі, або роботодавцем з урахуванням конкретних умов праці, але не рідше:

- на роботах підвищеної небезпеки – 1 раз на 3 місяці;
- для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці:

- у разі введення в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін та доповнень до них;
- у разі зміни технологічного процесу, заміни або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці;
- у разі порушень працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій, пожеж тощо;
- у разі перерв у роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів – для робіт підвищеної небезпеки, а для решти робіт – понад 60 днів.

Позаплановий інструктаж може проводитись індивідуально з окремим працівником або з групою працівників одного фаху. Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному окремому випадку залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення.

Цільовий інструктаж проводиться з працівниками:

- під час ліквідації аварії або стихійного лиха;
- під час проведення робіт, на які відповідно до законодавства оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження.

Цільовий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або з групою працівників. Обсяг і зміст цільового інструктажу визначаються залежно від виду робіт, що виконуватимуться.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі проводить безпосередній керівник робіт (начальник структурного підрозділу, майстер) або фізична особа, яка використовує найману працю.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі завершуються перевіркою знань у вигляді усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевіркою набутих навичок безпечних методів праці, особою, яка проводила інструктаж.

У разі незадовільних результатів перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання робіт після первинного, повторного чи позапланового інструктажів протягом 10 днів додатково проводяться інструктаж і повторна перевірка знань.

У разі незадовільних результатів перевірки знань після цільового інструктажу допуск до виконання робіт не надається. Повторна перевірка знань при цьому не дозволяється.

Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажів та їх допуск до роботи, особа, яка проводила інструктаж, уносить запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці. Сторінки журналу реєстрації інструктажів повинні бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені печаткою (за її наявності).

Перелік професій та посад працівників, які звільняються від повторного інструктажу, затверджується роботодавцем. До цього переліку можуть бути зараховані працівники, участь у виробничому процесі яких не пов'язана з безпосереднім обслуговуванням об'єктів, машин, механізмів, устаткування; застосуванням приладів та інструментів, збереженням або переробкою сировини, матеріалів тощо.

ЛЕКЦІЯ 4 ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ. ОBOB'ЯЗКИ РОБОТОДАВЦЯ СТОСОВНО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН ВІДПОВІДНО ДО КОДЕКСУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1. Поняття цивільного захисту у Кодексі цивільного захисту України.
2. Єдина державна система цивільного захисту.
- 3.OBOB'язки роботодавця стосовно забезпечення цивільного захисту громадян.

Кодекс цивільного захисту України регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, пожеж та інших небезпечних подій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, органів державної влади, що не входять до системи центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, встановлює права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств,

установ та організацій незалежно від форми власності суб'єкти господарювання), а також інших юридичних осіб.

Поняття цивільного захисту у Кодексі цивільного захисту України

Цивільний захист – комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків.

Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначаються такі види надзвичайних ситуацій:

- техногенного характеру;
- природного характеру;
- соціальні;
- воєнні.

Залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, визначаються такі рівні надзвичайних ситуацій:

- державний;
- регіональний;
- місцевий;
- об'єктовий.

Цивільний захист здійснюється за такими основними принципами:

- гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності, а також виконання у воєнний час норм міжнародного гуманітарного права;
- комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- централізації управління, єдиначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- добровільності – у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Єдина державна система цивільного захисту

Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту, яка складається з функціональних і територіальних підсистем.

Положення про єдину державну систему цивільного захисту, типові положення про функціональну і територіальну підсистеми затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями єдиної державної системи цивільного захисту є:

забезпечення готовності міністерств та інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

- забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

- навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;
- виконання державних цільових програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;
- опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;
- прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;
- створення і цільове використання матеріальних резервів, необхідних для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і ліквідації їх наслідків;
- оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;
- захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;
- здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення;
- реалізація визначених законом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, зокрема осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій.

Функціональні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту створюються центральними органами виконавчої влади у відповідній сфері суспільного життя.

Єдина державна система залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, що прогнозується або виникла, функціонує у режимах:

- повсякденного функціонування;
- підвищеної готовності;
- надзвичайної ситуації;
- надзвичайного стану.

Обов'язки роботодавця стосовно забезпечення цивільного захисту громадян

До завдань і обов'язків суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців у сфері цивільного захисту належить:

- забезпечення виконання заходів у сфері цивільного захисту на об'єктах суб'єкта господарювання;
- забезпечення відповідно до законодавства своїх працівників засобами індивідуального захисту;
- забезпечення засобами колективного захисту всіх своїх працівників та інших категорій населення;
- розміщення інформації, зокрема у доступній для осіб з порушеннями зору та слуху формі, про заходи безпеки та відповідну поведінку працівників, населення у разі виникнення пожеж, інших небезпечних подій та надзвичайних ситуацій на об'єктах з масовим перебуванням людей, інших об'єктах нерухомого майна, що перебувають у їх власності чи користуванні (крім суб'єктів господарювання, які займаються індивідуальною діяльністю за місцем проживання та не використовують найману працю);
- організація та здійснення заходів з евакуації своїх працівників (персоналу) та майна, а також населення, яке перебуває в межах території суб'єкта господарювання та потрапило в зону дії небезпечних чинників надзвичайної ситуації (небезпечної події);
- створення об'єктових формувань цивільного захисту відповідно до Кодексу цивільного захисту України та інших законодавчих актів, необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази і забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;
- створення диспетчерських служб відповідно до Кодексу цивільного захисту України та інших законів, необхідних для забезпечення безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;
- проведення оцінки ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах суб'єкта господарювання, здійснення заходів щодо неперевищення прийнятних рівнів таких ризиків;
- здійснення навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях та в умовах особливого періоду, зокрема правилам техногенної та пожежної безпеки, забезпечення проходження в установлені строки навчання на територіальних курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності працівників з числа керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів цивільного захисту;

- розроблення планів локалізації та ліквідації аварій та їх наслідків на об'єктах підвищеної небезпеки;
- проведення об'єктових тренувань і навчань з питань цивільного захисту;
- забезпечення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання;
- здійснення за власні кошти заходів цивільного захисту, що зменшують рівень ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- забезпечення безперешкодного доступу уповноважених посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, для здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки незалежно від присутності керівника (уповноваженої особи) суб'єкта господарювання;
- забезпечення безперешкодного доступу працівників аварійно-рятувальних служб, з якими укладені угоди про аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання, для проведення обстежень на відповідність протипожежних заходів планам локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, сил цивільного захисту - для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення пожеж та інших небезпечних подій;
- виконання вимог законодавства щодо створення, зберігання, утримання, експлуатації, використання та реконструкції об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту;
- визначення за погодженням з органами місцевого самоврядування потреби фонду захисних споруд цивільного захисту;
- здійснення обліку захисних споруд цивільного захисту, які перебувають на балансі (утриманні), проведення їх технічної інвентаризації як об'єктів нерухомого майна;
- дотримання протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режиму;
- створення і використання на об'єктах підвищеної небезпеки, що ними експлуатуються, матеріальних резервів для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідації їх наслідків та надання термінової допомоги постраждалим;
- розроблення заходів щодо забезпечення пожежної безпеки, впровадження досягнень науки і техніки, позитивного досвіду із зазначеного питання;
- розроблення і затвердження інструкцій та видання наказів з питань пожежної безпеки, зокрема щодо призначення особи (осіб), відповідальної

(відповідальних) за забезпечення пожежної безпеки, здійснення контролю за їх виконанням;

- забезпечення виконання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, а також виконання вимог приписів, постанов та розпоряджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

- визначення у разі відсутності керівника уповноваженої особи, яка має бути присутньою під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки;

- утримання у справному стані засобів цивільного та протипожежного захисту, недопущення їх використання не за призначенням;

- здійснення заходів для забезпечення власних об'єктів нерухомого майна засобами цивільного захисту, зокрема системами протипожежного захисту;

- своєчасне інформування відповідних органів та підрозділів цивільного захисту про несправність пожежно-рятувальної техніки, систем протипожежного захисту, водопостачання, а також про закриття доріг і проїздів на відповідній території;

- виконання інших завдань і заходів у сфері цивільного захисту, передбачених Кодексу цивільного захисту України та іншими законодавчими актами.

Організація заходів цивільного захисту суб'єкта господарювання здійснюється підрозділами (посадовими особами) з питань цивільного захисту, які створюються (призначаються) керівниками зазначених суб'єктів господарювання.

ЛЕКЦІЯ 5 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

1. Забезпечення техногенної безпеки.
2. Забезпечення пожежної безпеки.

З метою запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, пожеж та інших небезпечних подій здійснюється державне регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту.

Державне регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту здійснюється шляхом:

- проведення експертизи проєктів містобудівної документації та проєктів будівництва;
- ліцензування послуг і виконання робіт протипожежного призначення;
- технічного регулювання у визначеній сфері відповідальності;
- державного ринкового нагляду щодо засобів цивільного захисту;
- державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки;
- страхування відповідальності;
- моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій.

Забезпечення техногенної безпеки

Джерелами небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру є:

- об'єкти підвищеної небезпеки;
- будівлі та споруди з порушенням умов експлуатації;
- суб'єкти господарювання з критичним станом виробничих фондів та порушенням умов експлуатації;
- ядерні установки з порушенням умов експлуатації;
- наслідки терористичної діяльності;
- гідротехнічні споруди;
- неконтрольоване ввезення, зберігання і використання на території України техногенно небезпечних технологій, речовин, матеріалів;
- надмірне та нерегульоване накопичення побутових і промислових відходів, непридатних для використання засобів захисту рослин;
- наслідки військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;
- суб'єкти господарювання, на об'єктах яких здійснюються виробництво, зберігання та утилізація вибухонебезпечних предметів;
- об'єкти життєзабезпечення населення з порушенням умов експлуатації;
- інші об'єкти, що можуть створити загрозу виникнення аварії.

Діяльність із забезпечення техногенної безпеки є складовою виробничої, експлуатаційної та іншої діяльності відповідних посадових осіб і працівників підприємств, установ, організацій. Ця вимога відображається у відповідних статутах або положеннях.

Забезпечення техногенної безпеки суб'єкта господарювання покладається на його керівника.

Забезпечення вимог техногенної безпеки та цивільного захисту під час проєктування, будівництва об'єктів, будівель і споруд покладається на уповноважені органи містобудування та архітектури, замовників, забудовників, проєктувальників та будівельні організації.

Забезпечення техногенної безпеки в жилих приміщеннях державного, комунального, приватного житлового фонду, фонду житлово-будівельних кооперативів покладається на житлово-експлуатаційні організації, квартиронаймачів та власників квартир, а в жилих будинках приватного житлового фонду – на їх власників або наймачів, якщо це обумовлено договором найму.

Вимоги щодо дотримання техногенної безпеки повинні відповідати нормам захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя, охорони навколишнього природного середовища, екологічної, пожежної та промислової безпеки, охорони праці, будівництва.

Вимоги щодо дотримання техногенної безпеки розробляються центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, суб'єктами господарювання відповідно до їх компетенції на підставі Кодексу цивільного захисту України та інших законів.

На об'єктах підвищеної небезпеки 1 і 2 класів з метою своєчасного виявлення на них загрози виникнення надзвичайних ситуацій та здійснення оповіщення персоналу та населення, яке потрапляє в зону можливого ураження, створюються та функціонують автоматизовані системи раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення.

На гідротехнічних спорудах Дніпровського та Дністровського каскадів та в зонах їх можливого катастрофічного затоплення, на атомних електростанціях, магістральних аміакопроводах, нафто- та газопроводах створюються і функціонують автоматизовані системи раннього виявлення надзвичайних ситуацій та спеціальні системи оповіщення.

На об'єктах з масовим перебуванням людей створюються та функціонують об'єктові системи оповіщення.

Вимоги до автоматизованих систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій та систем оповіщення, а також їх улаштування, експлуатації і технічного обслуговування визначаються правилами, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту.

Населені пункти та території, на яких розміщені суб'єкти господарювання, що мають важливе економічне і стратегічне значення для

економіки і безпеки держави та становлять небезпеку для населення і територій у зв'язку з можливістю радіоактивного, хімічного забруднення чи катастрофічного затоплення, відносяться до відповідних груп цивільного захисту – особливої, першої, другої чи третьої.

Суб'єкти господарювання, що мають важливе значення для національної економіки і оборони держави, відносяться до відповідних категорій цивільного захисту – особливої важливості, першої чи другої.

Забезпечення пожежної безпеки

Забезпечення пожежної безпеки є невід'ємною складовою діяльності держави щодо захисту життя та здоров'я людини, майна і навколишнього природного середовища від пожеж.

Діяльність із забезпечення пожежної безпеки та запобігання пожежам є складовою діяльності посадових осіб і працівників суб'єктів господарювання. Зазначена вимога встановлюється у трудових договорах (контрактах), посадових інструкціях, статутах і положеннях.

Забезпечення пожежної безпеки покладається на власника (власників) земельної ділянки та іншого об'єкта нерухомого майна або наймачів (орендарів) земельної ділянки та іншого об'єкта нерухомого майна, якщо це обумовлено договором найму (оренди), а також на керівника (керівників) суб'єкта господарювання, а щодо фізичних осіб-підприємців – особисто.

Обов'язок із забезпечення пожежної безпеки під час проєктування та забудови населених пунктів, проведення робіт з будівництва будинків, будівель і споруд покладається на уповноважені органи містобудування та архітектури, замовників, забудовників, проєктні та будівельні організації.

Проєктування та обладнання системами протипожежного захисту будинків, будівель, споруд та їх частин здійснюються згідно з будівельними нормами. Підтримання експлуатаційної придатності (обслуговування) таких систем здійснюється згідно з правилами, затвердженими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах компетенції забезпечують розроблення та впровадження організаційних і практичних заходів щодо запобігання пожежам і їх наслідкам, гасіння пожеж, забезпечення пожежної безпеки населених пунктів, територій і майна.

Центральні органи виконавчої влади та інші органи державної влади з урахуванням особливостей щодо забезпечення пожежної безпеки галузей,

підприємств, установ та організацій можуть розробляти та затверджувати відомчі правила пожежної безпеки.

Відомчі правила пожежної безпеки погоджуються із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Власники земельної ділянки та іншого об'єкта нерухомого майна або наймачі (орендарі) земельної ділянки та іншого об'єкта нерухомого майна, керівники суб'єктів господарювання та їх працівники (робітники), що порушують (не виконують) встановлені законодавством вимоги пожежної безпеки, несуть відповідальність відповідно до закону.

У договорі про передачу в найм (оренду) об'єкта нерухомого майна повинні визначатися права та обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки та відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки на об'єкті найму (оренди).

Повноваження у сфері пожежної безпеки асоціацій, корпорацій, консорціумів, концернів, інших об'єднань підприємств, передбачених законом, визначаються їхніми статутами або договорами між суб'єктами господарювання, що утворили об'єднання. Для виконання делегованих об'єднанню функцій може утворюватися служба пожежної безпеки.

Норми і правила, які встановлюють вимоги до пожежонебезпечних технологічних процесів та продукції, повинні включати вимоги пожежної безпеки і погоджуватися з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Вимоги пожежної безпеки, що містяться у відомчих нормативних актах, не повинні суперечити нормам і правилам.

Виробничі, жилі, інші будівлі та споруди, обладнання, транспортні засоби, що вводяться в дію чи експлуатацію після завершення будівництва, реконструкції або технічного переоснащення, а також технологічні процеси та продукція повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів з пожежної безпеки.

Початок роботи новоутворених підприємств, початок використання суб'єктом господарювання об'єктів нерухомості (будівель, споруд, приміщень або їх частин) здійснюється суб'єктом господарювання на підставі поданої декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки, а для суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику – також за наявності позитивного висновку за результатами оцінки (експертизи) протипожежного стану підприємства, об'єкта чи приміщення.

Оцінка протипожежного стану проводиться суб'єктом господарювання, який одержав відповідну ліцензію. Висновок за результатами оцінки протипожежного стану оформляється та надається суб'єктом господарювання, який проводив оцінку протипожежного стану.

Позитивний висновок за результатами оцінки протипожежного стану надається до початку роботи новоутворених підприємств, до початку використання суб'єктом господарювання об'єктів нерухомості, за відсутності фактів порушення правил пожежної безпеки та діє до реєстрації декларації.

Перелік суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, у сфері дозвільної системи і ліцензування господарської діяльності.

Пожежна охорона створюється з метою захисту життя і здоров'я громадян, приватної, колективної та державної власності від пожеж, підтримання належного рівня пожежної безпеки на підприємствах, установах, організаціях і в населених пунктах.

Основними завданнями пожежної охорони є:

- забезпечення пожежної безпеки;
- запобігання виникненню пожеж та нещасним випадкам під час пожеж;
- гасіння пожеж, рятування населення, а також надання допомоги у ліквідації наслідків інших надзвичайних ситуацій.

ЛЕКЦІЯ 6 ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

1. Організація навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.
2. Види та форми навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.
3. Планування і облік навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Організація навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях

Навчання населення здійснюється:

- за місцем роботи – працюючого населення;
- за місцем навчання – здобувачів освіти;
- за місцем проживання – непрацюючого населення.

Організація навчання населення покладається:

- працюючого та непрацюючого – на ДСНС, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування;
- здобувачів освіти – на МОН.

Навчально-методичне забезпечення навчання населення здійснюється ДСНС разом з МОН.

Навчання населення складається з:

- навчання безпосередньо на підприємствах, в установах та організаціях;
- навчання за межами підприємств, установ та організацій керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту та пожежної безпеки;
- практичної підготовки під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту;
- навчання під час здобуття відповідного рівня освіти у закладах освіти;
- самостійного вивчення інформації про дії в умовах надзвичайних ситуацій.

Навчання працюючого населення здійснюється безпосередньо на підприємстві, в установі та організації згідно з програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

Проходження навчання працівниками центральних органів виконавчої влади, інших органів державної влади, місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання із числа керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів із питань цивільного захисту, підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників, які проводять навчання здобувачів освіти діям у надзвичайних ситуаціях, організовується роботодавцем відповідно до Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту.

Програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях розробляються і затверджуються підприємствами, установами, організаціями на підставі програм та організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях, що розробляються і затверджуються ДСНС, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування.

Програми навчання з питань пожежної безпеки погоджуються із ДСНС.

Програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях поділяються на:

- загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій;

- спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту;
- додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об'єктів підвищеної небезпеки;
- пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою;
- прискореної підготовки працівників до дій в особливий період.

Навчання працівників на підприємстві, в установі та організації здійснюється шляхом:

- курсового навчання, що передбачає формування навчальних груп і здійснюється в навчальних класах або на об'єктах навчально-виробничої бази підприємства, установи та організації;
- індивідуального навчання, що передбачає вивчення теоретичного матеріалу самостійно та у формі консультацій з керівниками навчальних груп або іншими особами.

Навчальні групи комплектуються переважно з працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

На підприємствах, в установах та організаціях із чисельністю працівників 50 і менше осіб навчання може здійснюватися шляхом проведення інструктажів за програмою загальної підготовки працівників, які проводяться особами з питань цивільного захисту, призначеними в межах штатної чисельності суб'єкта господарювання.

З метою належної організації освітнього процесу, забезпечення послідовності теоретичного і практичного навчання на підприємствах, в установах та організаціях розробляються і ведуться планувальні, облікові та звітні документи.

Види та форми навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях

Залежно від участі населення у виконанні завдань цивільного захисту населення для навчання діям у надзвичайних ситуаціях має бути розподілено по групах:

- група А – особи керівного складу цивільного захисту та інші управлінські кадри і фахівці, на яких поширюється дія законів України у сфері цивільного захисту;
- група Б – працівники підприємств, установ і організацій;
- група В – студенти, учні та вихованці дошкільних навчальних закладів;
- група Г – особи, не зайняті у сфері виробництва й обслуговування.

Метою організації навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях незалежно від групи є забезпечення на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях єдності і поступовості з обов'язкового вивчення населенням України основних способів захисту у надзвичайних ситуаціях, набуття та засвоєння ним практичних навичок щодо дій у надзвичайних ситуаціях.

Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, з урахуванням переліку і характеру завдань, що вирішуються різними групами та категоріями населення, здійснюють шляхом:

- курсового навчання;
- виробничого навчання;
- індивідуального навчання;
- практичної підготовки.

Існують такі форми курсового, виробничого та індивідуального навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях:

- функціональне навчання;
- навчально-методичні збори;
- підготовка в навчальних групах за місцем роботи або навчання;
- просвітницька робота з населенням за місцем проживання.

Форми практичного підготовки населення – це спеціальне комплексне навчання та тренування з відпрацювання дій у надзвичайних ситуаціях, які здійснюються в установах і підприємствах.

Функціональне навчання здійснюють у спеціально створеній мережі навчально-методичних установ єдиної державної системи цивільного захисту (курсах, центрах) або у вищих навчальних закладах післядипломної освіти, які мають відповідний документ на право його проведення.

Проходження такого навчання є необхідною умовою атестації всіх посадових осіб та фахівців, на яких поширюється дія законів у сфері цивільного захисту, переміщення їх по службі, присвоєння кваліфікаційних категорій, звань тощо.

Для забезпечення безперервності навчання осіб керівного складу цивільного захисту за планами начальників цивільного захисту відповідного рівня та під їх керівництвом щорічно потрібно організовувати та проводити навчально-методичні збори.

Тематику занять, що відпрацьовується під час таких зборів, визначається їх керівником, виходячи із специфіки галузі, регіону, об'єкта, а також досвіду роботи в минулому і завдань з цивільного захисту на наступний рік.

Підготовку працівників у навчальних групах за місцем роботи необхідно здійснювати під час планових занять за програмами спеціального та загального підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях на підприємствах, в установах і організаціях або, за угодою, на навчальній матеріально-технічній базі аварійно-рятувальних служб, які обслуговують ці об'єкти господарської діяльності.

Програми спеціальної та загальної підготовки розробляють на підприємствах, в установах і організаціях відповідно до організаційно-методичних вказівок щодо навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затверджених спеціально уповноваженим центральний орган виконавчої влади з питань цивільного захисту. Ці програми мають бути затверджені керівниками підприємств, установ і організацій та узгоджені з органами виконавчої влади з питань цивільного захисту.

Навчальні групи потрібно формувати в структурних підрозділах підприємств, установ, організацій та створених ними позаштатних служб і формувань у межах єдиної державної системи цивільного захисту.

Керівниками навчальних груп потрібно призначати осіб, які очолюють відповідні структурні підрозділи, служби та формування.

Відповідальність за організацію і проведення навчання населення за місцем роботи покладається на керівника підприємства, установи, організації.

У структурних підрозділах підприємств відповідальність за навчання повинен нести керівник підрозділу.

Контроль за організацію і проведення навчання покладають на спеціально призначених осіб з питань цивільного захисту.

Просвітницьку роботу з населенням за місцем проживання мають організовувати житлово-експлуатаційні органи, селищні та сільські ради, адміністрації об'єктів підвищеної небезпеки за сприяння органів виконавчої влади, до компетенції яких віднесено питання цивільного захисту.

Для задоволення потреб самостійного вивчення змісту загальної програми навчання діям у НС групам осіб, які не зайняті у сфері виробництва та обслуговування і пенсіонерам, видають посібники, з якими розповсюджують пам'ятки та інший друкований навчально-інформаційний матеріал, а також створюють відео- та електронну програмну продукцію.

Планування і облік навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях

З метою планування та обліку навчання працівників на підприємствах, в установах та організаціях видають щорічний наказ (розпорядження) стосовно розподілу працівників за навчальними групами. До нього додають перелік

керівних кадрів і фахівців, які підлягають навчанню в мережі навчально-методичних установ єдиної державної системи цивільного захисту і ведуть такі записи:

- з організації теоретичного навчання в навчальних групах – спеціальна або загальна програми підготовки, розклад занять, журнали теоретичного навчання встановленої форми;

- з організації теоретичного навчання за індивідуальною формою – графік консультацій, картка обліку теоретичного навчання для індивідуальних консультацій;

- з організації проведення об'єктових навчань, тренувань – наказ керівника об'єкту щодо організації та проведення навчання, тренування, календарний план підготовки, план проведення, план імітації ймовірної ситуації, план матеріально-технічного забезпечення, особисті плани заступників, помічників керівника навчання, план тренування, план рекогносцирування місць практичного відпрацювання питань, план проведення досліджень у ході навчання, тренування та звіт про організації проведення навчання або тренування.

Планування, облік і контроль навчання у навчально-методичних установах єдиної державної системи цивільного захисту та в навчальних закладах здійснюють у порядку, встановленому спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань цивільного захисту.

Для отримання працівниками відомостей про конкретні дії у надзвичайних ситуаціях на підприємстві, в установі та організації обладнується з урахуванням особливостей виробничої діяльності інформаційно-довідковий куточок з питань цивільного захисту, що є частиною приміщення загального користування, у якій тематично оформляються стенди, розміщуються схеми, навчальні посібники і зразки, передбачені програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях.

Тематичне наповнення інформаційно-довідкового куточка визначається з урахуванням заходів, передбачених планом реагування на надзвичайні ситуації, та містить інформацію про наявні можливості та ресурси підприємства, установи, організації з протидії небезпечним факторам, що ймовірні для місця їх розташування.

Особи, що залучаються підприємствами, установами та організаціями (зокрема на умовах договору) до проведення інструктажів, навчання і перевірки знань з питань цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, зобов'язані пройти спеціальну підготовку на територіальних курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності відповідно до вимог типового положення про них.

Навчання керівного складу підприємств, установ та організацій і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, здійснюється в установленому законодавством порядку.

Особи у разі прийняття на роботу та працівники щороку за місцем роботи проходять інструктаж з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях.

Посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) проходять навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, мають попередньо пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум). Працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, один раз на рік проходять перевірку знань нормативних актів з пожежної безпеки.

Програми проведення інструктажів (вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий), програми навчання посадових осіб з питань пожежної безпеки та програми спеціального навчання (пожежно-технічний мінімум) затверджуються керівниками підприємств, установ та організацій.

Навчання працюючого населення здійснюється у робочий час за рахунок коштів підприємств, установ та організацій.

Навчання непрацюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється шляхом проведення інформаційно-просвітницької роботи за місцем проживання та самостійного вивчення загальної програми навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях та інших інформаційно-довідкових матеріалів з питань цивільного захисту, правил пожежної безпеки у побуті та громадських місцях.

Інформаційно-просвітницька робота з питань поведінки в умовах надзвичайних ситуацій організовується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, зокрема через утворені при них консультаційні пункти, та передбачає:

- інформування населення про методи реагування у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- створення в консультаційних пунктах умов для оволодіння громадянами навичками користування найбільш поширеними засобами захисту і надання першої само- та взаємодопомоги.

Пропаганда знань серед населення щодо власної та колективної безпеки у разі виникнення надзвичайної ситуації здійснюється за сприяння громадських організацій.

ЛЕКЦІЯ 7 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

1. Основні терміни та визначення.
2. Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки.
3. Політика запобігання аваріям на об'єкті підвищеної небезпеки.

Основні терміни та визначення

Об'єкт підвищеної небезпеки – єдиний майновий комплекс підприємства, що включає будь-які будівлі, виробництва (цехи, відділення, виробничі ділянки), окреме обладнання та джерела небезпеки, розташовані в межах території такого об'єкта, який за результатами ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру

Джерело небезпеки – установки, сховища (резервуари, посудини), трубопроводи, машини, агрегати, технологічне устаткування (обладнання), споруди або комплекс споруд, розташовані в межах об'єкта підвищеної небезпеки на поверхні землі або під нею, в яких тимчасово або постійно використовується, переробляється, виготовляється, транспортується, зберігається одна або декілька небезпечних речовин чи категорій речовин або їх суміш.

Небезпечна речовина – речовина або суміш речовин, що має хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі властивості, безпосередня чи опосередкована дія якої може призвести до загибелі, гострих чи хронічних захворювань або отруєння людей чи до забруднення навколишнього природного середовища.

Аварія на об'єкті підвищеної небезпеки – небезпечна подія техногенного характеру, що виникла під час експлуатації джерела небезпеки і за своїми наслідками призвела (може призвести) до загибелі, загрози життю або здоров'ю працівників об'єкта підвищеної небезпеки і населення чи до забруднення навколишнього природного середовища.

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки

Суб'єкт господарювання ідентифікує об'єкти підвищеної небезпеки відповідно до кількості порогових мас небезпечних речовин.

Потенційно небезпечний об'єкт – об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

Потенційно небезпечний об'єкт вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу у разі, коли значення сумарної маси небезпечної або декількох небезпечних речовин, що використовуються або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на об'єкті, дорівнює або перевищує встановлений норматив порогової маси.

Ідентифікація об'єкта підвищеної небезпеки – процедура, за результатами виконання якої об'єкт підвищеної небезпеки вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу.

Об'єкти підвищеної небезпеки, що належать одному суб'єкту господарювання, але за територіальною ознакою мають різні адреси місцезнаходження, вважаються різними об'єктами підвищеної небезпеки.

За результатами ідентифікації об'єкта підвищеної небезпеки йому встановлюється 1, 2 або 3 клас.

Нормативи порогових мас небезпечних речовин або їх сумішей, що використовуються для цілей ідентифікації об'єкта підвищеної небезпеки, порядок ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки та їх обліку затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Ідентифікація об'єкта підвищеної небезпеки проводиться трьома етапами.

На першому етапі складається перелік небезпечних речовин за індивідуальними назвами, класами небезпечних речовин та категоріями небезпеки, що розміщені або можуть розміщатися у виробничих одиницях на об'єкті згідно з проектною та технічною документацією.

У разі коли небезпечні речовини мають властивості, що дають змогу віднести їх до кількох класів небезпечних речовин або категорій небезпеки, для цілей ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки застосовується найменша порогова маса небезпечних речовин.

Суміші необхідно розглядати так само, як чисті речовини, за умови, що їх концентрація зберігається у межах, установлених відповідно до їх властивостей згідно з Регламентом (ЄС) № 1272/2008 або його останньої версії, адаптованої

до технічного прогресу, за винятком випадків, коли зазначено конкретний процентний вміст або надано будь-який інший опис.

На другому етапі складається перелік виробничих одиниць, які містять небезпечні речовини, визначені на першому етапі.

На третьому етапі визначається маса небезпечної речовини в кожній окремій виробничій одиниці та проводиться розрахунок загальної маси небезпечних речовин окремо для кожної індивідуальної назви небезпечної речовини. У разі відсутності назви наявної небезпечної речовини в зазначеній таблиці проводиться розрахунок загальної маси небезпечних речовин відповідного класу небезпечної речовини (категорії небезпеки).

Інформація, визначена на кожному з трьох етапів ідентифікації, вноситься до Реєстру з метою автоматизованого проведення ідентифікації, формування повідомлення за формою ОПН-1 та його надсилання до ДСНС або її територіального органу за місцезнаходженням об'єкта з метою перевірки повноти наведеної інформації та ухвалення рішення про віднесення об'єкта до об'єкта підвищеної небезпеки відповідного класу.

До введення в дію Реєстру за результатами ідентифікації складається повідомлення за формою ОПН-1, яке подається до ДСНС або її територіального органу за місцезнаходженням об'єкта з метою перевірки наведеної інформації та ухвалення рішення про віднесення об'єкта до об'єкта підвищеної небезпеки відповідного класу.

Розрахунки, які проводяться під час ідентифікації об'єкта підвищеної небезпеки, оформляються у вигляді розрахунково-пояснювальної записки, до якої додаються підтвердні матеріали стосовно віднесення речовини до відповідного класу небезпечних речовин та категорії небезпеки, що додаються до повідомлення за формою ОПН-1 та враховуються під час перевірки повноти наведеної в ньому інформації.

ДСНС або її територіальний орган протягом 20 робочих днів після отримання від суб'єкта господарювання повідомлення про результати ідентифікації приймає рішення про віднесення (невіднесення) об'єкта до об'єкта підвищеної небезпеки відповідного класу або про виключення його з Реєстру, про що інформує суб'єкта господарювання, відповідну місцеву держадміністрацію, орган місцевого самоврядування та органи державного нагляду (контролю), що здійснюють державний нагляд (контроль) у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Ідентифікація об'єкта підвищеної небезпеки вважається завершеною після письмового (електронного) повідомлення ДСНС або її територіальним органом суб'єкту господарювання про віднесення такого об'єкта до об'єкта

підвищеної небезпеки відповідного класу або підтвердження того, що об'єкт не віднесено до об'єктів підвищеної небезпеки.

Політика запобігання аваріям на об'єкті підвищеної небезпеки

Оператори (юридична особа або фізична особа-підприємець, яка експлуатує (планує експлуатувати) хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки) з метою визначення переліку вимог, рекомендацій, обмежень та заходів, спрямованих на забезпечення виконання вимог законодавства у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, запобіганням виникненню аварій, визначають та затверджують політику запобігання аваріям на об'єкті підвищеної небезпеки 1 або 2 класу.

Політика запобігання аваріям на об'єкті підвищеної небезпеки, затверджена оператором, надається центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, або його територіальному органу (у разі його утворення) разом із результатами ідентифікації об'єкта підвищеної небезпеки, який він експлуатує, а також перед прийняттям в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів не пізніше ніж за 30 календарних днів до дня подання до відповідного органу державного архітектурно-будівельного контролю заяви про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта та видачу сертифіката.

Структура політики складається із вступної та основної частин.

Вступна частина політики повинна відображати:

- загальні відомості про оператора та об'єкт підвищеної небезпеки, для якого розроблено політику (вид об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до КВЕД, внутрішня структура; розподіл функцій та обов'язків персоналу);

- мету, яку оператор бажає досягти заходами, передбаченими в політиці;

- спосіб і місце оприлюднення відомостей про розроблену політику.

Основна частина політики повинна відображати:

- зобов'язання оператора щодо забезпечення безпеки на об'єкті підвищеної небезпеки: оцінка загрози виникнення аварій та їх можливого переходу на рівень надзвичайних ситуацій з урахуванням наявних небезпечних речовин та речовин, які можуть бути утворені під час аварії, – у межах відповідного об'єкта підвищеної небезпеки; ужиття всіх необхідних заходів для запобігання аваріям та ліквідації їх наслідків; надання компетентному органу інформації для оцінювання потенційної небезпеки об'єкта підвищеної небезпеки для населення, інших об'єктів та територій і можливості виникнення транскордонного впливу аварії; забезпечення належного виконання політики;

– систему управління безпекою, яка спрямовується на розв’язання таких питань: організаційна структура і персонал - визначення та виконання заходів безпеки шляхом установлення функцій, обов’язків персоналу та його поінформованості, вимог до навчання персоналу і способів його здійснення, вимог до осіб, які виконують роботи згідно з договором підряду, субпідряду, заходи з навчання діям у разі виникнення аварійної ситуації; ідентифікація та оцінювання основних загроз – затвердження та виконання процедур визначення основних загроз, що можуть виникнути під час нормальної експлуатації обладнання, а також під час виникнення відхилень у роботі обладнання і порушення його роботи внаслідок аварії, оцінка їх ймовірності та тяжкості; оперативний контроль – визначення, затвердження, запровадження оператором на об’єкті підвищеної небезпеки процедур, інструкцій з безпечної експлуатації об’єкта підвищеної небезпеки, управління системою безпеки, її експлуатація в умовах тимчасових простоїв; управління змінами – визначення оператором та впровадження процедур планування модернізації об’єкта підвищеної небезпеки; планування на випадок виникнення аварії – розроблення та впровадження планів локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків на об’єкті підвищеної небезпеки, методів систематичного контролю за їх реалізацією, переглядом та оновленням, запланованих заходів з навчання персоналу об’єкта підвищеної небезпеки діям, передбаченим цими планами, зокрема працівників аварійно-рятувальних служб та персоналу, тимчасово задіяному для виконання робіт на території об’єкта підвищеної небезпеки; моніторинг виконання – визначення та виконання процедур поточного оцінювання відповідності цілям, установленим оператором у політиці і системі управління безпекою, а також механізмів розслідування та вжиття відповідних коригувальних заходів у разі недосягнення таких цілей; аудит і перегляд – визначення і виконання оператором процедур оцінки ефективності та придатності визначеної ним системи управління безпекою та заходів політики, документальне підтвердження показників політики і системи управління безпекою.

У політиці оператор також відображає заплановані ним заходи, спрямовані на забезпечення належного рівня захисту об’єкта підвищеної небезпеки, виконання вимог законодавства щодо об’єкта підвищеної небезпеки з питань цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки, охорони праці, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища, санітарно-епідемічної безпеки та містобудування, а саме:

- здійснення заходів із впровадження автоматизованих систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщення людей у разі їх виникнення і систем автоматичного протипожежного захисту;
- створення диспетчерської служби;

- створення об’єктових формувань та в передбачених законодавством випадках спеціалізованих служб цивільного захисту і необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази;
- розроблення та впровадження планів локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків;
- проведення об’єктових тренувань і навчань з питань цивільного захисту;
- забезпечення персоналу засобами колективного та індивідуального захисту;
- створення і використання матеріальних резервів для запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- організація та здійснення під час виникнення надзвичайних ситуацій заходів з евакуації працівників та майна оператора;
- забезпечення аварійно-рятувального обслуговування оператора;
- страхування цивільної відповідальності суб’єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об’єкті підвищеної небезпеки;
- здійснення інженерно-технічних заходів цивільного захисту.

Результатом оцінки ефективності політики для оператора є виявлення недоліків та прогалин у заходах і діях, які забезпечують безпеку та систему управління безпекою, після чого ним складаються висновки про достатність / недостатність дій із вжиття заходів безпеки.

Висновки за результатами оцінки ефективності політики є підставою для вжиття оператором додаткових заходів безпеки на об’єкті підвищеної небезпеки, забезпечення захисту персоналу об’єкта підвищеної небезпеки і населення в разі виникнення аварії на об’єкті підвищеної небезпеки, зокрема для:

- перегляду та внесення змін до відповідних документів, що визначають заходи із забезпечення безпеки об’єкта підвищеної небезпеки, запобігання аваріям, реагування на них, локалізації та ліквідації аварій та їх наслідків;
- удосконалення роботи автоматизованих систем контролю.

З метою досягнення високого рівня захисту на об’єкті підвищеної небезпеки оператор постійно переглядає політику, а в разі відсутності підстав для такого перегляду один раз на п’ять років здійснює оцінку її ефективності і вносить до неї зміни (за потреби).

Політика переглядається і до неї вносяться зміни також у разі:

- зміни технології виробництва, кількості небезпечних речовин на об’єкті, модернізації устаткування;
- виникнення аварії на об’єкті підвищеної небезпеки;

– унесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктом підвищеної небезпеки.

ЛЕКЦІЯ 8 ПЛАНУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ В РАЗІ ВИНИКНЕННЯ АВАРІЙ НА ОБ'ЄКТАХ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

1. Планування в разі виникнення аварій на об'єктах підвищеної небезпеки.
2. Порядок дій у разі виникнення аварії на об'єкті підвищеної небезпеки.
3. Розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки.

Планування в разі виникнення аварій на об'єктах підвищеної небезпеки

Для організації реагування на аварії на об'єктах підвищеної небезпеки оператори розробляють і затверджують плани локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків для кожного об'єкта підвищеної небезпеки, який вони експлуатують.

Плани локалізації і ліквідації аварій закінчених будівництвом об'єктів підвищеної небезпеки розробляються і затверджуються операторами не пізніше ніж за 30 календарних днів до дня подання до відповідного органу державного архітектурно-будівельного контролю заяви про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта та видачу сертифіката.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків є внутрішнім планом об'єкта підвищеної небезпеки, який оператор після розроблення затверджує своїм розпорядчим документом.

Протягом п'яти робочих днів після затвердження, перегляду, пролонгації дії плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків оператор подає центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, або його територіальному органу (у разі його утворення) копію цього плану.

План локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків переглядається не менше ніж кожні три роки.

За результатами перегляду до плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків вносяться зміни. У разі відсутності підстав для внесення змін до плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків його дію може бути пролонговано на три роки.

Результати перегляду, внесення змін, пролонгації дії плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків затверджуються розпорядчим документом оператора.

Оператор протягом двох місяців розробляє новий план локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків, який затверджує розпорядчим документом, у разі:

- зміни форми власності або організаційно-правової форми оператора;
- проведення модернізації виробництва на об'єкті підвищеної небезпеки;
- внесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування з метою забезпечення своєчасного реагування на аварії, наслідки яких можуть вийти за межі об'єкта підвищеної небезпеки 1 класу, розробляють та затверджують плани реагування на надзвичайні ситуації, які є зовнішніми планами щодо об'єктів підвищеної небезпеки 1 класу.

Для розроблення плану реагування на надзвичайні ситуації, що можуть виникнути на об'єктах підвищеної небезпеки 1 класу, оператор протягом 10 робочих днів після прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта підвищеної небезпеки самостійно інформує у довільній формі місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта підвищеної небезпеки 1 класу.

На вимогу місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у строк не більше ніж 10 робочих днів після отримання запиту оператор подає їм інформацію, необхідну для розроблення плану реагування на надзвичайні ситуації, що можуть виникнути на об'єктах підвищеної небезпеки 1 класу, за формою та змістом, визначеними такими органами в запиті.

План реагування на надзвичайні ситуації, що можуть виникнути на об'єктах підвищеної небезпеки 1 класу, узгоджується з оператором та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, або його територіальним органом (у разі його утворення).

Під час розроблення або перегляду плану реагування на надзвичайні ситуації, що можуть виникнути на об'єктах підвищеної небезпеки 1 класу, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування забезпечують проведення громадських слухань відповідно до статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

У разі загрози виникнення транскордонного впливу аварії план локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків та план реагування на надзвичайні ситуації, що можуть виникнути на об'єктах підвищеної небезпеки 1 класу, мають передбачати заходи, що дають змогу забезпечити негайне інформування

відповідних органів держав, території яких можуть зазнати впливу наслідків такої аварії.

Методичне забезпечення порядку розроблення вимог до структури, впровадження та перегляду плану локалізації і ліквідації аварій та їх наслідків встановлюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Порядок дій у разі виникнення аварії на об'єкті підвищеної небезпеки

Оператор відповідно до порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту, інформує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, або його територіальний орган (у разі його утворення) про порушення робочого стану джерела небезпеки, що призвело або могло призвести до виникнення аварії.

Оператор повинен самостійно припинити експлуатацію джерела небезпеки, якщо це призвело до виникнення аварії на об'єкті підвищеної небезпеки, та вжити заходів для недопущення повторного виникнення такої аварії.

Для встановлення обставин, причин та наслідків виникнення аварії, а також осіб, діями чи бездіяльністю яких спричинено виникнення аварії або створено передумови для її спричинення, оператором призначається та проводиться розслідування.

До завершення розслідування аварії заборонено відновлення показників безпеки джерела небезпеки.

Відновлення експлуатації джерела небезпеки можливе після відновлення оператором усіх показників безпеки джерела небезпеки та повідомлення про це компетентному органу.

Компетентний орган після виникнення аварії на об'єкті підвищеної небезпеки в установленому законодавством порядку:

- вживає заходів для негайного інформування відповідних органів держав, території яких можуть зазнати впливу наслідків аварії в разі загрози виникнення її транскордонного впливу;
- вживає наступного дня після виникнення аварії невідкладних заходів щодо організації позапланової перевірки у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктом підвищеної небезпеки, на якому виникла аварія;
- протягом 30 календарних днів після закінчення строку, встановленого приписом, виданим за результатами проведення позапланової перевірки, проводить перевірку усунення порушень вимог законодавства.

Якщо в результаті перевірки усунення порушень вимог законодавства виявлено додаткові факти, що змінюють раніше подану компетентному органу інформацію про об'єкт підвищеної небезпеки, або зроблено висновки за результатами розслідування, оператор повинен протягом 30 календарних днів подати компетентному органу оновлену інформацію про об'єкт підвищеної небезпеки, який перебуває в його власності або користуванні.

Порядок розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки визначається Кабінетом Міністрів України.

Розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки

Розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки проводиться з метою встановлення організаційно-управлінських та технічних причин виникнення аварій, розроблення рекомендацій із безпеки та профілактичних заходів щодо запобігання їх виникненню в майбутньому.

У разі порушення робочого стану джерела небезпеки, що призвело до виникнення аварії на об'єктах підвищеної небезпеки, оператор невідкладно в письмовій формі за допомогою засобів інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та з накладенням електронного підпису інформує ДСНС або її територіальний орган за місцезнаходженням об'єкта підвищеної небезпеки про аварію в порядку, визначеному МВС.

Для проведення розслідування аварії оператор не пізніше наступного дня після виникнення аварії відповідним наказом утворює комісію з розслідування аварії та повідомляє про це ДСНС або її територіальний орган за місцезнаходженням об'єкта підвищеної небезпеки.

До складу комісії входять:

- голова комісії – посадова особа, визначена рішенням оператора;
- керівник підрозділу або працівник із питань цивільного захисту;
- керівник (спеціаліст) служби охорони праці або посадова особа, на яку оператором покладено виконання функцій з охорони праці;
- представники центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) у відповідній галузі/сфері, до якої належить господарська діяльність оператора, на об'єктах якого сталася аварія;
- представники аварійно-рятувальних служб, з якими укладено договір на обов'язкове аварійно-рятувальне обслуговування, в разі залучення їх до ліквідації аварії на об'єкті підвищеної небезпеки;

– представник ДСНС або її територіального органу, який уповноважений здійснювати державний нагляд (контроль), а також представники центральних органів виконавчої влади та/або їх територіальних органів (у разі утворення), які здійснюють державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктом підвищеної небезпеки;

– представники місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, де сталася аварія на об'єкті підвищеної небезпеки.

У разі встановлення, що аварія на об'єкті підвищеної небезпеки сталася внаслідок проєктних прорахунків або конструктивних недоліків устаткування, комісія для участі в її роботі залучає представників підприємства (установи, організації), що є розробником такого устаткування. Якщо підприємство (установу, організацію) ліквідовано, а правонаступника немає, для участі в роботі комісії можуть залучатися підприємства (установи, організації), що за профілем відповідають розробнику устаткування.

До складу комісії не можуть входити посадові особи суб'єкта господарювання, діями або бездіяльністю яких могло бути спричинено виникнення аварії.

До завершення розслідування аварії відновлення експлуатації джерела небезпеки заборонено, крім джерел небезпеки об'єктів критичної інфраструктури, показники безпеки яких відновлено.

Під час розслідування аварії комісія:

– визначає масштаб аварії та її наслідки;

– визначає необхідність залучення експертів, фахівців та спеціалістів провідних (базових) науково-дослідних, проєктно-конструкторських, експертних та інших організацій, органів виконавчої влади та незалежних експертів з відповідних напрямів для встановлення обставин та причин, що призвели до аварії;

– встановлює факти порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктом підвищеної небезпеки, встановлює осіб, дії або бездіяльність яких призвели до виникнення аварії та за потреби отримує в них пояснення (усні, письмові);

– встановлює рівень ефективності та ступінь виконання необхідних заходів для запобігання аваріям, які викладені у звіті про здійснення заходів безпеки на об'єкті підвищеної небезпеки;

– перевіряє раніше подану до ДСНС інформацію про об'єкт підвищеної небезпеки, пов'язану з таким об'єктом;

– розробляє заходи щодо запобігання подібним аваріям на підставі результатів аналізу інформації, отриманої під час розслідування аварії, та висновків щодо причин, які призвели до аварії.

Комісія зобов'язана протягом 20 робочих днів провести розслідування обставин і причин аварії та скласти акт розслідування обставин та причин аварії у двох примірниках за формою згідно з додатком та передати їх не пізніше наступного робочого дня після підписання оператору для розгляду та затвердження. Оператор затверджує акт протягом трьох днів із дня його надходження.

Акт розслідування обставин та причин аварії підписується всіма членами комісії. У разі незгоди з результатами розслідування член комісії має право не підписувати такий акт.

За результатами розслідування аварії оператор зобов'язаний:

- проаналізувати причини виникнення аварії, розробити та наказом затвердити перелік заходів щодо запобігання виникненню подібних аварій;
- з урахуванням причин виникнення аварії переглянути політику запобігання аваріям на об'єктах підвищеної небезпеки та звіт про здійснення заходів безпеки на об'єкті підвищеної небезпеки;
- подати ДСНС оновлену інформацію про об'єкт підвищеної небезпеки;
- відновити всі показники безпеки джерела небезпеки та повідомити про це ДСНС.

ЛЕКЦІЯ 9 ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Основні принципи державного нагляду (контролю).
2. Загальні вимоги до здійснення державного нагляду (контролю).
3. Повноваження та обов'язки органу державного нагляду (контролю).
4. Права та обов'язки суб'єкта господарювання.
5. Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та

послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Основні принципи державного нагляду (контролю)

Державний нагляд (контроль) здійснюється за принципами:

- пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;
- підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади;
- рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;
- гарантування прав та законних інтересів кожного суб'єкта господарювання;
- об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю), неприпустимості проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними та іншими безпідставними заявами, а також невідворотності відповідальності осіб за подання таких заяв;
- здійснення державного нагляду (контролю) лише за наявності підстав та в порядку, визначених законом;
- відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду (контролю);
- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю) та неприпустимості здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання;
- невтручання органу державного нагляду (контролю) у діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;
- відповідальності органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства, порушення прав та законних інтересів суб'єкта господарювання;
- дотримання умов міжнародних договорів України;
- незалежності органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян;
- презумпції правомірності діяльності суб'єкта господарювання у разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів

допускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків суб'єкта господарювання та/або повноважень органу державного нагляду (контролю);

- орієнтованості державного нагляду (контролю) на запобігання правопорушенням у сфері господарської діяльності;

- недопущення встановлення планових показників чи будь-якого іншого планування щодо притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності та застосування до них санкцій;

- здійснення державного нагляду (контролю) на основі принципу оцінки ризиків та доцільності.

Загальні вимоги до здійснення державного нагляду (контролю)

Державний нагляд (контроль) здійснюється за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або його відокремлених підрозділів, або у приміщенні органу державного нагляду (контролю) у випадках, передбачених законом.

У разі якщо суб'єкт господарювання на відповідний плановий період включений до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) одночасно кількох органів державного нагляду (контролю), відповідні планові заходи здійснюються органами державного нагляду (контролю) комплексно – одночасно всіма органами державного нагляду (контролю), до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) яких включено суб'єкта господарювання.

Здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання заборонено.

Планові та позапланові заходи здійснюються в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений його правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю).

Виробництво (виготовлення) або реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг суб'єктами господарювання можуть бути зупинені повністю або частково винятково за рішенням суду.

Відновлення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг суб'єктами господарювання після призупинення можливе з моменту отримання органом державного нагляду

(контролю), який ініціював призупинення, повідомлення суб'єкта господарювання про усунення ним усіх встановлених судом порушень.

Посадовій особі органу державного нагляду (контролю) забороняється здійснювати державний нагляд (контроль) щодо суб'єктів господарювання, з якими (або із службовими особами яких) посадова особа перебуває в родинних стосунках, або в разі виникнення у неї конфлікту інтересів згідно із законодавством у сфері запобігання і протидії корупції.

У разі якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів допускають неоднозначне (множинне) трактування прав і обов'язків суб'єкта господарювання або повноважень органу державного нагляду (контролю), така норма трактується в інтересах суб'єкта господарювання.

Органи державного нагляду (контролю) та суб'єкти господарювання мають право фіксувати процес здійснення планового або позапланового заходу чи кожен окрему дію засобами аудіо- та відеотехніки, не перешкоджаючи здійсненню такого заходу.

Невиконання приписів, розпоряджень та інших розпорядчих документів органу державного нагляду (контролю) тягне за собою застосування штрафних санкцій до суб'єкта господарювання згідно із законом.

Посадові особи органу державного нагляду (контролю) з метою з'ясування обставин, які мають значення для повноти проведення заходу, здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, огляд територій або приміщень, які використовуються для провадження господарської діяльності, а також будь-яких документів чи предметів, якщо це передбачено законом.

Під час проведення заходів державного нагляду (контролю) не допускається вилучення у суб'єктів господарювання оригіналів їхніх фінансово-господарських, бухгалтерських та інших документів, а також комп'ютерів, їх частин, крім випадків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Плановий чи позаплановий захід щодо суб'єкта господарювання - юридичної особи має здійснюватися у присутності керівника або особи, уповноваженої керівником. Плановий чи позаплановий захід щодо фізичної особи – підприємця має здійснюватися за його присутності або за присутності уповноваженої ним особи.

Перед початком здійснення державного нагляду (контролю) посадова особа органу державного нагляду (контролю) вносить запис до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю) (за наявності такого журналу у суб'єкта господарювання).

Під час та після здійснення державного нагляду (контролю) посадові особи органу державного нагляду (контролю) зобов'язані зберігати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію суб'єкта господарювання.

Інформація, доступ до якої обмежено законом, одержана посадовою особою органу державного нагляду (контролю) під час здійснення державного нагляду (контролю), може використовуватися винятково в порядку, встановленому законом.

Органи державного нагляду (контролю) забезпечують спеціальний режим захисту та доступу до інформації, що є комерційною таємницею, згідно з вимогами закону.

Під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) посадові особи органів державного нагляду (контролю) зобов'язані використовувати винятково уніфіковані форми актів.

Повноваження та обов'язки органу державного нагляду (контролю)

Орган державного нагляду (контролю) в межах повноважень, передбачених законом, під час здійснення державного нагляду (контролю) має право:

- вимагати від суб'єкта господарювання усунення виявлених порушень вимог законодавства;
- вимагати припинення дій, які перешкоджають здійсненню державного нагляду (контролю);
- відбирати зразки продукції, призначати експертизу, одержувати пояснення, довідки, документи, матеріали, відомості з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), у випадках та порядку, визначених законом;
- надавати (надсилати) суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень і недоліків;
- застосовувати санкції до суб'єктів господарювання, їх посадових осіб та вживати інших заходів у межах та порядку, визначених законом.

Органи державного нагляду (контролю) та їх посадові особи під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) зобов'язані:

- повно, об'єктивно та неупереджено здійснювати державний нагляд (контроль) у межах повноважень, передбачених законом;
- дотримуватися ділової етики у взаємовідносинах із суб'єктами господарювання, утримуватися від необґрунтованих висновків щодо відповідності поведінки суб'єктів господарювання вимогам законодавства,

неправомірного та необґрунтованого застосування санкцій до суб'єктів господарювання;

- не втручатися і не перешкоджати здійсненню господарської діяльності під час здійснення заходів державного нагляду (контролю), якщо це не загрожує життю та здоров'ю людей, не спричиняє небезпеки виникнення техногенних ситуацій і пожеж;

- забезпечувати нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації суб'єкта господарювання, що стає доступною посадовим особам у ході здійснення державного нагляду (контролю);

- ознайомити керівника суб'єкта господарювання - юридичної особи, її відокремленого підрозділу або уповноважену ним особу (фізичну особу - підприємця або уповноважену ним особу) з результатами державного нагляду (контролю) в строки, передбачені законом;

- у межах своєї компетенції надавати суб'єкту господарювання консультаційну підтримку з питань здійснення державного нагляду (контролю);

- не допускати здійснення заходів державного нагляду (контролю) та інших заходів, що не відповідають або не встановлені цим Законом;

- встановлювати нормативи оцінювання діяльності посадових осіб, які беруть участь у заходах державного нагляду (контролю), та регулярно проводити оцінювання діяльності таких осіб за встановленими нормативами;

- дотримуватися встановлених законом принципів, вимог та порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

- не перешкоджати праву суб'єктів господарювання на будь-який законний захист, зокрема третіми особами;

- виконувати законні вимоги посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності, щодо усунення порушень законодавства про державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності;

- подавати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності, достовірну інформацію, документи, матеріали і передбачені звіти про здійснені заходи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

- сприяти здійсненню посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та

дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності, покладених на них повноважень.

Права та обов'язки суб'єкта господарювання

Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) має право:

- бути поінформованим про свої права та обов'язки;
- вимагати від посадових осіб органу державного нагляду (контролю) додержання вимог законодавства;

- перевіряти наявність у посадових осіб органу державного нагляду (контролю) службового посвідчення та посвідчення (направлення) і одержувати копію посвідчення (направлення) на проведення планового або позапланового заходу;

- не допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення державного нагляду (контролю), якщо: державний нагляд (контроль) здійснюється з порушенням передбачених законом вимог щодо періодичності проведення таких заходів; суб'єкт господарювання не одержав повідомлення про здійснення планового заходу державного нагляду (контролю) у встановленому порядку; посадова особа органу державного нагляду (контролю) не внесла запис про здійснення заходу державного нагляду (контролю) до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю) (за наявності такого журналу в суб'єкта господарювання); тривалість планового заходу державного нагляду (контролю) або сумарна тривалість таких заходів протягом року перевищує граничну тривалість, або тривалість позапланового заходу державного нагляду (контролю) перевищує граничну тривалість; орган державного нагляду (контролю) здійснює повторний позаплановий захід державного нагляду (контролю) за тим самим фактом (фактами), що був (були) підставою для проведеного позапланового заходу державного нагляду (контролю); органом державного нагляду (контролю) не була затверджена та оприлюднена на власному офіційному веб-сайті уніфікована форма акта, в якій передбачається перелік питань залежно від ступеня ризику; у передбачених законом випадках посадові особи не надали копію погодження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у відповідній сфері державного нагляду (контролю), або відповідного державного колегіального органу на здійснення позапланового заходу державного нагляду (контролю);

- бути присутнім під час здійснення заходів державного нагляду (контролю), залучати під час здійснення таких заходів третіх осіб;

- вимагати нерозголошення інформації, що становить комерційну таємницю або є конфіденційною інформацією суб'єкта господарювання;
 - одержувати та ознайомлюватися з актами державного нагляду (контролю);
 - надавати органу державного нагляду (контролю) в письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта;
 - оскаржувати в установленому законом порядку неправомірні дії органів державного нагляду (контролю) та їх посадових осіб;
 - отримувати консультативну допомогу від органу державного нагляду (контролю) з метою запобігання порушенням під час здійснення заходів державного нагляду (контролю);
 - вести журнал реєстрації заходів державного нагляду (контролю) та вимагати від посадових осіб органів державного нагляду (контролю) внесення до нього записів про здійснення таких заходів до початку їх проведення;
 - вимагати припинення здійснення заходу державного нагляду (контролю) у разі: перевищення посадовою особою органу державного нагляду (контролю) визначеного максимального строку здійснення такого заходу; використання посадовими особами органу державного нагляду (контролю) неуніфікованих форм актів; з'ясування посадовими особами під час здійснення позапланового заходу державного нагляду (контролю) питань, інших ніж ті, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення такого заходу.
- Суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) зобов'язаний:
- допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходів державного нагляду (контролю) за умови дотримання ними порядку здійснення державного нагляду (контролю);
 - не створювати перешкоди органам державного нагляду (контролю) чи їх посадовим особам під час здійснення ними заходів державного нагляду (контролю), за умови що зазначені заходи здійснюються такими особами відповідно до вимог закону;
 - виконувати вимоги органу державного нагляду (контролю) щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства;
 - надавати документи, зразки продукції, пояснення в обсязі, який він вважає необхідним, довідки, відомості, матеріали з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону;
 - одержувати примірник акта та/або припису органу державного нагляду (контролю) за результатами здійсненого планового чи позапланового заходу.

Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки

Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, здійснюють уповноважені законами органи влади, зокрема центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи (у разі утворення), до відання яких відповідно до закону віднесені питання:

- охорони праці;
- забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища;
- державного нагляду (контролю) у сферах пожежної і техногенної безпеки;
- санітарно-епідемічної безпеки;
- містобудування.

Органи державного нагляду (контролю) здійснюють державний нагляд (контроль) у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, шляхом проведення планових і позапланових перевірок відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» з урахуванням особливостей, визначених законодавством.

Планові заходи державного нагляду (контролю) у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки 1 класу, здійснюються органами державного нагляду (контролю) не менше одного разу на рік.

Планові заходи державного нагляду (контролю) у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки 2 і 3 класів, здійснюються не менше одного разу на два роки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. зі змінами, внесеними Законом України від 3 вер. 2019 р. : станом на 1 січ. 2020 р.]. – Київ : М-во юстиції України, 2006. – 124 с.
2. Про охорону праці : Закон України від 23 вер. 1999 р. № 1105-XIV // Офіц. вісн. України – 1999. – № 49. – С. 47.
3. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) : Наказ Держнаглядохоронпраці України // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 8. – С. 88.
4. Кодекс цивільного захисту України : офіц. текст : за станом на 19 груд. 2024 р. – Київ : Правова єдність, 2024. – 102 с.
7. Класифікатор надзвичайних ситуацій : Наказ Держспоживстандарту України від 11 жов. 2010 р. № 457 // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 17. – С. 16.
8. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : Постанова Кабінету Міністрів України // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 50. – С. 49.
9. ДСТУ 5058:2008. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Основні положення. З поправкою. – Чинний від 2010–01–01. – Київ : ВНДІ ЦЗ, 2008. – 37 с.
10. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2245-III // Офіц. вісн. України – 2001. – № 7. – С. 96.
11. Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки : Постанова Кабінету Міністрів України // Офіц. вісн. України. – 2022. – № 75. – С. 69.
12. Про затвердження Порядку розроблення політики запобігання аваріям на об'єкті підвищеної небезпеки : Наказ МВС України // Офіц. вісн. України. – 2023. – № 29. – С. 65.
13. Про затвердження Порядку розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки : Постанова Кабінету Міністрів України // Офіц. вісн. України. – 2023. – № 87. – С. 409.
14. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05 квіт. 2007 р. № 877-V // Офіц. вісн. України – 2007. – № 44. – С. 12.
15. Правові основи охорони праці: [навч. посіб.] / Т. О. Луценко, В. С. Калюжний, О. М. Данілін, О. В. Савченко, О. В. Надьон, М. М. Долгодуш. – Харків : НУЦЗУ, 2023. – 223 с.

Електронне навчальне видання

ДАНОВА Карина Валеріївна,
МАЛИШЕВА Вікторія Валеріївна

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форм навчання зі спеціальності 263 – Цивільна безпека)*

Відповідальний за випуск *Ю. С. Левашова*

Редактор *О. В. Михаленко*

Комп'ютерне верстання *В. В. Малишева, І. В. Волосожарова*

План 2023, поз. 62Л

Підп. до друку 25.11.2025. Формат 60 × 84/16.

Ум. друк. арк. 3,5.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,

вул. Чорноглазівська, 17, Харків, 61002

Електронна адреса: office@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 8386 від 14.07.2025.